

Fecr Yayınları: 553

YEMEN'DE SÜNNET MÜDAFAASI
-İbnü'l-Vezîr el-Yemânî (H. 775-840) Örneği-

Dr. Enes ÇALIK

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Ağustos 2022

ISBN: 978-625-8005-83-7

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA • Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

YEMEN'DE SÜNNET MÜDAFAASI

-İBNÜ'L-VEZİR EL-YEMÂNÎ (h. 775-840) ÖRNEĞİ-

Dr. Enes ÇALIK

Ankara 2022

Dr. Enes ÇALIK

1983 Erzincan doğumludur. Hafızlığını Erzincan'da yapan yazar, ortaokul ve liseyi Erzincan İmam-Hatip'de okumuştur. 2006'da Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi.

İlahiyat fakültesini bitirdikten sonra bir yıl kadar Mısır'da Arapça eğitimi aldı. Cumhuriyet Üniversitesinde "Kıyamet Alâmetleri İle İlgili Hadislerinin Değerlendirilmesi" isimli tezi ile yüksek lisansı tamamladı. 2020 yılında İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Hadis Bilim Dalında "Yemen'de Sünnet Müdafaası İbnül-Vezîr El-Yemânî (h. 775-840) Örneği" isimli tezi ile doktorasını tamamladı. Enes Çalık hâlen İstanbul'da Hayrat Uluslararası Hafızlık Derneği Başkanlığını yürütmektedir.

Yazarın Basılmış Kitapları:

Kaynaklarıyla Büyük Dua Mecmuası (2013)

İslam Alimlerinin Hayatından Hatıralar (2015)

Kaynaklarıyla İctimai Dualar (2021)

Hafızlık Rehberi Yöntem ve Ezberler (2021)

Niçin Allah'a İnanıyorum? (2022)

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ -----	9
ÖN SÖZ -----	11
GİRİŞ -----	15
BİRİNCİ BÖLÜM	
İBNÜ'L-VEZİR'İN HAYATI VE ESERLERİ -----	23
I. İbnü'l-Vezîr'in Yaşadığı Dönemde Yemen -----	25
A. Siyasî Durum -----	25
B. İlmî ve Fikrî Durum -----	28
C. Zeydilik Mezhebi -----	33
II. İbnü'l-Vezîr'in Hayatı ve İlmî Kişiliği -----	41
A. Hayatı ve Ailesi -----	41
B. İlmî Kişiliği -----	43
1. Hocaları -----	47
2. Talebeleri -----	57
3. Fikrî Yapısı -----	58
a. Kelâmcılığı -----	58
b. Hadisçiliği -----	61
4. Eserleri -----	68
a. Hadis Müdafaasına Dair Eseri: <i>el-Avâsım ve'l-Kavâsım fi'z-Zebbi an Sünneti Ebi'l-Kâsım</i> -----	68
b. Hadisle İlgili Eserleri -----	77
c. Kelâmla İlgili Eserleri -----	81
d. Diğer Eserleri -----	84
e. Yalnızca İsmi Bilinen Eserleri -----	91

İKİNCİ BÖLÜM

İBNÜ'L-VEZİR'İN ESERLERİNDE KELÂM-HADİS

TARTIŞMALAR	95
I. Kelâm Metoduna Yönelik Eleştirileri	97
A. İbnü'l-Vezîr'in Kelâma Bakışı	99
B. İbnü'l-Vezîr'in Kelâmı Tenkit Ettiği Konular	103
1. Kelâmın Bidat Oluşu	104
2. Kelâmın İstidlâl Problemi	106
3. Kelâmın Cedel Problemi	109
4. Kelâmın İhtilâfa Sebep Olması	110
II. Hocası Cemâleddin Ali'yle Olan Kelâmî Tartışmaları	112
A. Tartışmaya Sebep Olan Sünnet Müdafaası Şiiri	113
B. Cemâleddin Ali'nin Risalesi	118
C. Risalenin İçeriği	121
D. Temsil Ettikleri Görüşler	125
III. Sünnet Müdafaası	127
A. Sünnet'in Delil Değeri	128
B. Hadisçilere Yöneltilen Eleştiriler	133
IV. İbnü'l-Vezîr'in Hadisin Hüccet Değerine Dair Görüşleri	140
A. İsnadın Değeri	140
B. Mütevâtir Haberler	143
C. Âhâd Haberler	148
D. Mürsel	157
V. İtikadî Konulardaki Hadislere Dair Değerlendirmeleri	164
A. Tevhid	167
1. Sıfatlar	169
2. Rü'yet	172
3. Kader	183
4. Mürtekb-i Kebîre	191
5. Şefaât	200

B. İmâmet -----	203
C. Tekfir -----	211
D. Bazı Müteşâbih Hadislerin Tevili -----	215
1. Teşbihe Yönelik Hadislerin Tevili -----	225
2. Hz. Âdem ile Hz. Mûsâ Arasında Geçen Olay -----	230
3. Hz. Mûsâ'nın Melekü'l-Mevt ile İlgili Kısası -----	233

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HADİS RİCÂLİ VE LİTERATÜRÜNÜ MÜDAFAASI -----	237
I. Cerh ve Ta'dil Tartışmaları -----	239
A. Cerh ve Ta'dilin Tespiti -----	239
1. Cerh-Ta'dil Kitaplarının Güvenilirliği -----	246
2. Ta'dilde İcmâl-Tafsil Problemi -----	249
3. Cerh-Ta'dilin Teâruzu -----	254
B. Râvilerin Adâleti -----	255
1. Kizbü'r-râvî -----	261
2. Bid'atü'r-râvî -----	266
3. Fısku'r-râvî -----	280
4. Cehâletü'r-râvî -----	284
II. Sahâbiler Hakkındaki Tartışmalar -----	289
A. Sahâbinin Tarifi ve Adâleti -----	289
B. Bazı Sahâbilere Yönelik Eleştiriler -----	308
1. Ebû Mûsâ el-Eş'arî (r.a.) -----	312
2. Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.) -----	315
3. Mugîre b. Şu'be (r.a.) -----	316
4. Velid b. Ukbe (r.a.) -----	319
5. Ebû Hüreyre (r.a.) -----	324
III. Bazı Hadis ve Fıkıh İmamlarıyla İlgili Tartışmalar -----	328
A. İbn Şihâb ez-Zühri (r.h.) -----	334
B. Ebû Hanîfe (r.h.) -----	341

C. Şâfiî (r.h.)-----	347
D. Mâlik b. Enes (r.h.)-----	351
E. Ahmed b. Hanbel (r.h.)-----	353
F. Buhârî (r.h.)-----	360
IV. Temel Hadis Kitaplarının Değeriyle İlgili Tartışmalar -----	363
A. Temel Hadis Kitaplarının Orijinalliğı Tartışması -----	365
1. Muhaddislerin Nakilde Hassasiyetleri -----	371
2. Hadis Metinlerinin Güvenilirliğı -----	378
B. Temel Hadis Kaynaklarında Zayıf ve Merdûd Rivayetlerin Varlığı Tartışması -----	382
C. Temel Hadis Kaynaklarındaki Rivayetlerin Sahihliğı Hakkında İcmâ Görüşü-----	393
D. Sahih Rivayetlerin Temel Hadis Kitaplarıyla Sınırlandırılması	396
SONUÇ-----	401
EK-1 -----	409
EK-2 -----	419
KAYNAKÇA-----	443

KISALTMALAR LİSTESİ

- a.s. : Aleyhisselam
b. : Bin
bk. : Bakınız
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı
ed. : Editör
h. : Hicrî
haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazreti
İFAV : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Yayınları
İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi
Ktp. : Kütüphane
Krş. : Karşılaştırınız
Nr. : numara
Nşr. : Neşreden
r.h. : Rahimehullâh
s.a.v. : Sallallâhu Aleyhi ve Sellem
SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Thk. : Tahkik eden
TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
Trc. : Tercüme eden
t.y. : Tarih yok
vb. : Ve benzerleri
vd. : Ve diğerleri
y.y. : Basım yeri yok
Yay. : Yayınları, neşriyat

ÖN SÖZ

Yemen İslâm düşünce tarihinde gerek yetiştirdiği âlimler gerekse mezhep ihtilafları sebebiyle kendisinden bahsettiren bir ilim merkez olmuştur. Bunda İslâmiyet'in erken dönemlerden itibaren sahabe vasıtasıyla Yemene girmiş olması ve bölgenin Hicâz ile devam edegelen ilişkisi önemli bir etkidir. Ayrıca Yemen'de ictihada dayalı bir düşünce sisteminin gelişmiş olması da bunun sebeplerindendir. Bu bölgeyi ilmî konuda canlı tutan bir neden ise İslâm tarihinin en güçlü akımı olan Sünnî anlayışla birlikte Şîa'nın ılımlı bir kolu olan Zeydiyye'nin burada bulunması ve başta itikadî meseleler olmak üzere Mu'tezile'den etkilenmesidir. Dolayısıyla Yemen'de Ehl-i Sünnet ve Zeydî-Mu'tezilî anlayışların aktif varlığı bölgedeki siyasî ve ilmî hayatı önemli ölçüde etkilemiştir.

Yemen'de ilmî duruma bakıldığında Kuzey'de Zeydî-Mu'tezilî, Güney'de ise Sünnî anlayışın etkin konumda olduğu görülmektedir. Bu gruplaşmalar ilmî ortamları da etkilemiş, Kuzey Yemen'de kelâm çalışmaları, Güney'de ise hadis çalışmaları ön planda tutulmuştur. Siyasî çatışmalar sebebiyle bu iki bölge arasında ilmî tartışmalar yeterince bulunmamaktadır. Hicri IX. asrın başlarında ise Kuzey Yemen'de yetişmesine rağmen oradaki ilimle iktifa etmeyerek hadis ilmi için Mekke'ye ve Güney Yemen'e giden İbnü'l-Vezîr olayın akışını değiştirmiş ve kelâm-hadis ilmi arasında ciddi bir tartışmaya zemin hazırlamıştır.

İbnü'l-Vezîr Kuzey Yemen'de ilmî anlayıştan kaynaklanan katı tekfir anlayışı sebebiyle alternatif arayışlara girmiştir. Bu durum onu, hadis imini önceleyen ve kelâmı Mu'tezilî anlayış-

tan kurtarıp Kur'anî bir kelâm metodolojisi inşasına götürmüştür. O bu düşüncesi sebebiyle Kuzey Yemen'de ciddi tepkilere maruz kalmış özellikle hocası Cemâleddin Ali tarafından eleştirilmiştir. İbnü'l-Vezîr fikrî değişimine dair kısa bir şiir yazmış bunun üzerine Cemâleddin Ali tarafından kaleme alınan bir risale tartışmaya zemin hazırlamıştır. Bu tartışmanın meyvesi olan *Avâsım* ise tezimizin ana kaynağını oluşturmuştur.

Cemâleddin Ali'nin risalesinin günümüze doğrudan ulaşmaması ve İbnü'l-Vezîr'in *Avâsım* adlı eserinin sistematik bir forma sahip olmaması çalışmayı zorlaştırmıştır. Bununla birlikte Cemâleddin Ali'nin risalesindeki temel görüşlerinin *Avâsım*'da yer alması tartışmanın genel hatlarını tespit etmeyi sağlamıştır. *Avâsım*'ın her yönüyle değerlendirilmesi ise bu tezin kapsamını aşan bir durum olduğundan bu çalışmamızda sünnet müdafaası ve hadislerle ilgili kelâm tartışmaları incelenmiştir. Konuyla ilgili her iki âlimin bütün argümanlarına yer vermek çalışmanın boyutunu aşacağından yalnızca konuyla ilgili genel anlayışlarının tespiti ve orijinal değerlendirmelerine temas edilmiştir.

Sonuç olarak bu çalışmamızda Kuzey Yemen gibi Zeydî-Mu'tezilî anlayış kalıplarının dışına çıkmanın pek mümkün olmadığı bir bölgede cesurca bir çıkış yapan ve hadis ilmini kelâma önceleyen İbnü'l-Vezîr'in *Avâsım* adlı eseri üzerinden sünnet müdafaasını inceledik. Giriş ve üç bölümden müteşekkil olan bu çalışma *Avâsım*'da yer alan hadis meseleleri ve kelâmla ilgili hadis tartışmalarını sünnet müdafaası kapsamında incelenmesini amaçlamaktadır.

Tez giriş ve üç bölümden ulaşmaktadır. Tezin birinci bölümünde Yemen'deki siyasi, ilmî ve fikrî durum, Zeydîlik mezhebi ve Mu'tezile ile etkileşimiyle birlikte İbnü'l-Vezîr'in

bu husustaki düşüncelerine yer verilmiştir. Zira bu etkileşimin ele alınması tez boyunca kullanacağımız Zeydi-Mu'tezilî ifadesinin arka planının anlaşılması açısından önemlidir. Yemen'deki ilmî durumda ise tezimizi ilgilendiren husus bölgede benzer bir tartışmanın var olup olmadığının tespit edilmesidir. İbnü'l-Vezîr'in hayatı hakkında ise farklı çalışmalar olduğundan dolayı konuya kısaca değinilmiştir. İlmî kişiliğinde ise onun kelâm ilminde derinleşmekten vazgeçip hadis ilmine yönelmesi ve fikri değişimi üzerinde durulmuştur. Çünkü bu durum tartışmayı tetikleyen temel meseledir. Eserleri hakkında genel bilgi verilmekle birlikte *Avâsım* adlı eserinin müstakil olarak ele alınması ise tartışmanın bu eser üzerinden incelenmesi sebebiyledir.

Tezin ikinci bölümünde aralarındaki tartışmanın temel sebeplerinden biri olan hadis ve kelâm ilimlerine bakışları değerlendirilmiştir. Bu bağlamda tartışmanın sebebi ve temsil ettikleri ekollere kısaca değinilmiştir. Bu fasıldan sonra Cemâleddin Ali'nin hadis metinlerini eleştirmesindeki temel husus olan ve Zeydiyye'nin Mu'tezile'den etkilendiği beş esasa değinilmiştir. Bu bağlamda beş esasın temel umdesi gördükleri tevhid başlığı altında sıfatlar, rü'yet, kader, mürtekeb-i kebîre, şefaât gibi konular tahlil edilmiştir. Her iki âlimin tartışmalarında önemli bir yere sahip olan imamet ve tekfir anlayışları da kelâm tartışmaları başlığında ele alınmıştır. Ayrıca müteşâbih hadislerin teviline de bu bağlamda yer verilmiştir. İbnü'l-Vezîr ve Cemâleddin Ali'nin hadislere yaklaşımında önemli yeri olan isnad tartışmalarına da bu bölümde yer verilmiş ve bu bağlamda mütevâtir, haber-i vahid, mürsel değerlendirmeleri ele alınmıştır.

Tezin son bölümü olan üçüncü bölüm ise rical ve literatür tartışmaları üzerine kurgulanmıştır. Bu bağlamda her iki âli-

min cerh-tadil kriterleri, ilgili kitaplara bakışları ve râvinin adâleti değerlendirilmiştir. İbnü’l-Vezîr’in sünnet müdafaasıyla yakın ilişki kurduğu sahabenin adâleti ve bazı Sünnî büyük âlimlere yönelik Cemâleddin Ali’nin eleştirileri de bu bölümde tartışılmıştır. Ayrıca Cemâleddin Ali’nin râvilerin güvenilirliği bağlamında değerlendirdiği hadis kitaplarının günümüze sahih bir şekilde ulaşmasının imkânı meselesi de bu bölümde değerlendirilmiştir.

Son olarak çalışmanın her safhasını takip eden ve büyük bir titizlikle okuyup değerlendiren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Karataş Bey’e teşekkürlerimi arz ederim. Konuyla ilgili çalışmaları bulunan ve tezi okuyarak değerli fikirler sunan tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Hüseyin Hansu ve Doç. Dr. Kadir Demirci Bey’e teşekkür ederim. Tezin bölümlerini okuma zahmetinde bulunan değerli arkadaşlarım Doç. Dr. Ahmet Gökdemir, Halil İbrahim Kaygusuz ve Ahmet Sait Arık Bey’lere de teşekkür ederim. Doktora süresince çalışma ortamı ve kaynaklarından oldukça istifade ettiğim İSAM kütüphanesinin yönetici ve çalışanlarına da minnettarım. Son olarak, küçüklüğümden beri daima beni ilme teşvik eden ve bu süreçte dualarını esirgemeyen başta peder ve validem olmak üzere sabır ve anlayış gösteren değerli aileme de teşekkür ederim.

Enes ÇALIK
İstanbul 2020